

FABRA, Pompeu (2005): *Obres completes*, Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. A cura de Jordi Mir i Joan Solà. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, ECSA / Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Editorial Moll.

L'«edició nacional de les *Obres completes* de Pompeu Fabra», segons l'últim escrit del Dr. Laporte abans del seu sobtat traspàs, s'inicia amb aquest volum, que marca les característiques del projecte. Unes són internes: el rigor de l'edició i dels estudis que acompanyen les obres de Fabra, dels quals donarà compte aquesta recensió. Però cal també assenyalar unes dades externes, sociològiques, que van més enllà de la consideració científica: les obres es presenten com un homenatge a Fabra, el lingüista català de més transcendència del s. xx, normativista per antonomàsia de la nostra llengua, i, doncs, mereixedor d'un reconeixement dels territoris als quals va adreçar els seus esforços. La seva transcendència política es manifesta en el suport de la Generalitat de Catalunya i del Govern de les Illes Balears a l'edició de les obres de Fabra. En conseqüència, els presidents dels governs respectius, Pasqual Maragall i Jaume Matas, fan les presentacions institucionals de l'obra, completades per la de Josep Laporte, en la seva condició de president de l'Institut d'Estudis Catalans. Malauradament, l'actitud política de la Generalitat Valenciana, que insisteix a distanciar-se de la consideració de llengua comuna del català, determina que es mantingui al marge de l'edició, si bé el divorci entre la política i la cultura fa viable la col·laboració editorial des del País Valencià: en efecte, l'editorial 3 i 4 s'encarrega de l'edició al costat de les editorials catalanes i balear. Dit això, l'edició, a part de l'homenatge merescut, comporta una eina científica de primer ordre per al coneixement de l'obra i de l'evolució de Pompeu Fabra.

Els curadors Jordi Mir i Joan Solà ens parlen a «L'edició de l'obra de Pompeu Fabra» de l'oportunitat de la publicació, per la dificultat d'accedir-hi actualment i la seva importància per a la lexicografia, la gramatografia, la fonètica, l'ortografia i la sociolingüística. Les *Converses filològiques*, els articles científics, l'edició crítica de la gramàtica pòstuma o les gramàtiques francesa i anglesa «són impossibles de trobar ni en llibreries de vell» (p. 17).

Es preveu tenir enllestida l'edició de les *Obres* l'any 2009, previsió potser un xic optimista, tenint en compte la magnitud i la complexitat de l'empresa. És clara la voluntat d'editar tota l'obra de Fabra, però no se sap si en el transcurs de la recerca que suposa l'edició, sorgirà algun curs nou conservat en transcripció de deixebles, articles potser desconeguts en aquest moment, entrevistes rellevants, etc. Tanmateix, els terminis tenen en compte un projecte molt concret que es materialitza en nou volums amb els continguts següents: 1: les tres primeres gramàtiques, 2: cinc gramàtiques més i cursos orals recollits per deixebles, 3: la *Gramàtica francesa*, la *Gramàtica anglesa* i articles tècnics escrits entre 1897 i 1926, 4: les *Converses filològiques* i altres publicacions del mateix tenor, 5: discursos i articles de tema sociolingüístic, pròlegs a diverses obres, quatre manuals i les seves traduccions de teatre, 6: la *Gramàtica catalana* de l'IEC (1918-33) i la gramàtica pòstuma de 1956, 7: les *Normes ortogràfiques*, el *Diccionari ortogràfic* i la part conservada del *Diccionari de la llengua literària*, 8: el *Diccionari general de la llengua catalana*, i 9: epistolari, biografia i bibliografia de Fabra i índexs.

Les obres es reproduiran majoritàriament en facsímil, per diverses raons: perquè es tracta d'edicions úniques i no se'n poden consignar variants, per la complexitat tipogràfica i filològica

d'altres, o per la fiabilitat de la reproducció per sobre de la correcció. No cal dir que una part de l'obra es reproduirà amb tipografia moderna quan això sigui més aconsellable o necessari: epistolari, quan no hi ha edicions completes d'autor, etc. No es descarta l'edició posterior d'obres bàsiques de Fabra, per a estudiants universitaris i per a un públic més ampli.

Després del pla d'edició, trobem dos estudis sobre l'autor: «Pompeu Fabra, entre el país i la llengua», d'Antoni M. Badia i Margarit (p. 23-53), i «Aproximació a Pompeu Fabra», de Joan Martí i Castell (p. 55-92). La significació de Badia en el camp de la llengua catalana, tan identificat amb l'IEC i amb l'obra del Mestre, per estudi i per filiació gramatical, en feia un introductor de rigor. El domini de la llengua catalana en moltes especialitats —molt rellevant el de la sociolingüística en aquest cas—, unit a la seva condició de president de la Secció Filològica, feien inexcusable la intervenció de Martí. Inevitablement, es produeixen algunes informacions repetitives d'un estudi a l'altre. Potser no hauria sobrat un major acord sobre l'enfocament respectiu. Però per damunt d'aquesta impressió inicial, cada una de les introduccions té una entitat pròpia i, al mateix temps, resulten complementàries en molts aspectes, amb dades i accents propis. Badia, des del coneixement dels contrastos actuals, en unes situacions diferents que subratlla, s'identifica prou amb Fabra i la seva època, per a parlar-ne com de memòria, una memòria molt documentada i ben travada, sense altres referències bibliogràfiques explícites que les obres del Mestre. Martí fa una exposició rica en contingut i informació, entre la qual s'hi ha d'afegir la documentació inèdita que aporta, i no s'està de subratllar les diferències polítiques i científiques dels personatges fonamentals de l'època i d'advertir dels perills de la situació actual per a la consolidació de la normativa.

Badia, a part de situar Fabra en el seu marc històric i de resseguir les línies biogràfiques de la seva carrera, remarca la seva doble condició de catedràtic de química i de romanista; a Bilbao, a cavall entre les dues tasques, és on escriu la seva *Gramàtica* de 1912. Però és la llengua cap a on acabaria decantant-se definitivament. En medis lingüístics i filològics adquireix prestigi europeu i els seus treballs en francès són coneguts a París. Intervé al Primer Congrés de la Llengua Catalana (1906), encara que no com a ponent, per les diferències de criteri amb Alcover, i agafarà més protagonisme arran de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans i, sobretot, de la Secció Filològica. Prat de la Riba és l'home amb visió política, que propicia una feina ben feta, tot i les diferències ideològiques amb Fabra. En valora el rigor científic i són dos puntals d'un projecte compartit de modernitat, que supera el ruralisme per aprofundir en la cultura urbana.

Badia caracteritza l'evolució de la llengua al s. xx, de la normativa pròpiament, en tres etapes (p. 33): als anys vint es desenvolupa el *català literari* (com a elaboració d'una llengua *acadèmica*), als anys trenta s'estén la *llengua comuna (corrent)*, mentre que ja a tocar de la més estricta actualitat parlem de *català estàndard* (qualificat de llengua *mediàtica*).

No deixa de concretar les fites de la reforma fabriana en les *Normes ortogràfiques* de 1913 i el *Diccionari ortogràfic* (1917), primeres expressions d'una ortografia feta malgrat les dificultats intrínseques, que s'estén a les Balears i al País Valencià com un signe d'unitat. La *Gramàtica catalana* de 1918 «és un text lacònic, metòdic i precís» (p. 37), del qual Badia assenyala algunes característiques i la voluntat d'arribar a una normativa composicional. Malgrat la dictadura de Primo de Rivera, Fabra prepara el Diccionari i continua la publicació de les *Converses filològiques*. Amb el català reconegut com a llengua oficial, l'aparició del *Diccionari general* feia més esperançador el futur, que tanmateix va ser interromput per la victòria franquista. Però les fites assolides per a la normativització van tenir unes enormes conseqüències positives en la mesura que ens assegurava un referent sòlid per a la resistència. La perseverança de Fabra es va manifestar en una altra fita: la *Gramàtica catalana*. Abans de morir, el 1948, encara va ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc i va ser mantenidor dels Jocs Florals de 1946, en un últim reconeixement i dedicació a la gran tasca de la seva vida.

Badia acaba la seva introducció amb una anàlisi actual de situacions que Pompeu Fabra «no visqué ni presentí», com a toc d'atenció als reptes que ha d'afrontar l'actualitat: a) La immigració i el canvi demogràfic que comporta un contacte de llengües desconegut en l'època de Fabra; la im-

mersió escolar i la televisió catalana són nous elements que han frenat els inconvenients del bilingüisme asimètric. b) La crisi dels comportaments socials en general, i no sols per al català, que es tradueix en una permissivitat ortogràfica i poca atenció a la correcció idiomàtica i a l'autoritat de l'IEC. c) Els desplaçaments de poder. El poder «lingüístic monocràtic» (p. 49), no exempt de triomfalisme de vegades, ha deixat d'existir i és compartit per la investigació independent i pel poder mediàtic. Però això comporta «sortosament» que el model normatiu sigui discutit, positivament per millorar-lo, però negativament des d'algunes actituds frívoles o poc documentades que haurien plagut molt poc a Fabra i que Badia només apunta, evitant d'entrar a fer-ne una crítica frontal.

L'empremta de Pompeu Fabra sobre la llengua es manifesta en la unitat, el reconeixement de la variació dialectal, l'expandiment de la llengua en l'ensenyament i la divulgació, la precisió (el *Diccionari general* n'és un paradigma) i l'aptitud universal de la llengua en tots els estils i nivells.

Martí subratlla que Fabra és el primer que aborda la llengua des d'una concepció nacional amb caràcter de símbol. També parla de «l'enginyer que es fa lingüista; el lingüista que es fa gramàtic» (p. 57). Era més un lingüista i un filòleg que un gramàtic, un investigador que esdevingué normativista per convicció de la necessitat que en tenia el país. Fidel a la intenció de caracteritzar i comentar l'entorn polític, Martí contraposa Fabra a l'actitud elitista de la Lliga, de la qual Prat està per damunt, per la seva categoria personal, projectada a la Mancomunitat de Catalunya. Però l'actitud de Fabra mai no és servil i l'uneix amb Prat l'interès per la normalització i la normativització. Amb el republicanisme, el nacionalisme deixa de ser patrimoni de la burgesia. Primo de Rivera interromp els avenços de la Mancomunitat i la victòria franquista frena els de la República.

Quant a les relacions entre Fabra i Alcover, «confesso la meua convicció que mai no van ésser a prop en el fons de les principals qüestions» diu Martí (p. 73). Ni en la concepció de la llengua literària ni en la relació entre llengua i nació. L'esquerranisme i republicanisme de Fabra xocaven amb el reaccionarisme dretà d'Alcover i, des del punt de vista científic, Fabra estava per la normativa mentre que Alcover s'inclinava més per l'anàlisi descriptiva.

Fabra s'anticipà a la teorització de les característiques de les situacions de contacte i conflicte de llengües i a la concepció del bilingüisme desequilibrat (p. 63). És cert que en temps de Fabra els coneixements de Dialectologia eren precaris, però ell no la menystingué i és clara la seva voluntat composicional en morfologia, sintaxi i ortografia. Ara bé, la normativa vol dir delimitar; una llengua nacional és quelcom més que un conjunt de dialectes, i calen esforços per a la màxima unitat possible. El lèxic és més flexible, la gramàtica i l'ortografia més conservadores i estables. La disciplina lingüística que Fabra propugnava i a la qual se sotmeté, renunciant a idees pròpies, és aprofitada per Martí per a defensar l'exigència patriòtica de seguir la normativa. No s'ha estat prou fidel a l'exemple de Fabra. Si bé el seguiment és satisfactori en general, no deixa d'haver-hi aspectes desestabilitzadors: la variació diatòpica en la gramàtica de la llengua catalana, positiva com és, pot ser portada a l'extrem amb intencions secessionistes.

L'Institut d'Estudis Catalans va començar amb la Secció Històrico-Arqueològica com a base de (re)coneixement de la història pròpia. La Secció Filològica havia de treballar per la llengua. La posició de Fabra no sempre hi va ser fàcil. Allí, com a la societat en general, hi havia punts de vista diferents —que poden arribar al trencament, com en el cas d'Alcover— i calia agrupar les afinitats. Fabra sap treballar en grup. Es mostra insegur, demana consell, però és contundent en les solucions. Dirigeix les Oficines Lexicogràfiques, prepara el «canemàs» del diccionari futur i exposa i va desenvolupant la normativa amb les obres conegudes. Però també es dedica a altres empreses: l'edició del *Diccionari Aguiló*, el *Butlletí de Dialectologia*, etc.

Martí aporta uns documents inèdits relacionats amb Fabra, dipositats a l'arxiu de l'IEC: notes internes de la Secció Filològica, correspondència amb diverses persones, de la qual es pot destacar la carta a Rubió i Lluch des de Bilbao, la de Mn. Alcover a Fabra sobre divergències de criteri amb Mn. Griera, la carta a Duran i Ventosa sobre el nacionalisme basc, més orientat a la raça que a la llengua i la cultura. La visió lúcida de Fabra es posa de relleu una vegada més en aquests documents.

Reprement el fil de la de Mir i Solà, acaba la presentació d'aquestes obres completes, però Martí aporta accents sobre el perfil dels destinataris en què principalment pensà Fabra per a les distintes gramàtiques i «els avenços que va fent al llarg del temps quant a la terminologia i la concepció gramatical en general» (p. 86). Martí també reivindica, per a la Secció Filològica com a tal, el suport i la participació en la publicació de les Obres Completes de Fabra, en reconeixement a l'home que, com a símbol aglutinador, va merèixer l'agraïment dels coetanis, com mereix el nostre.

Joan Julià-Muné signa la «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana» (p. 93-153), marc que contextualitza l'obra fabriana amb una gran claredat. A part de referents habituals com Almirall i l'acció determinant de Prat de la Riba, hi ha atenció a algun element concret, de vegades en nota, com quan assenyala la importància de *l'excursionisme científic* (p. 94) per al coneixement del país, el foment del catalanisme i el desenvolupament dels estudis lingüístics a casa nostra. També a l'Estat hi ha un ressorgiment cultural molt lligat a la Institución Libre de Enseñanza i en centres que n'acusen la influència. La producció literària catalana, des de la Renaixença a la cúpula noucentista, no ha parat d'afermar-se. Personatges europeus de ficció contemporanis de Fabra serveixen a Julià per a fer-ne un dibuix paral·lel: Sherlock Holmes i Henry Higgins li serveixen per a caracteritzar-lo com un detectiu de la llengua i com el fonetista de Bernard Shaw inspirat en Henry Sweet. La imatge relaciona Fabra amb les aportacions lingüísticogramaticals més rellevants des de la segona meitat del Vuit-cents. No deixarà d'estar connectat amb els corrents europeus fins a les seves últimes produccions.

Julià presenta tant les contribucions pròpies dels països de parla catalana, com l'evolució de la lingüística europea i les seves influències entre nosaltres, resseguint-ne l'evolució i la filiació d'una manera clara i precisa. Assenyala quatre etapes de la nostra història lingüística: a) els estudis gramaticals catalans del tombant del segle XIX i la reacció des de «L'Avenç» (1890-92); b) l'eclosió noucentista de la llengua catalana (1901-25); c) l'equilibri intermitent determinat per la inestabilitat política (1926-39); i d) el període de postguerra i els primers símptomes de la represa (1940-56/1968). De les aportacions alienes, especialment les corresponents a Espanya i Europa, el pas dels segles XIX-XX es desenvolupa en el marc de la lingüística historicocomparativa, d'on sorgeix la romanística, on la catalanística s'insereix. Alcover i Fabra són influenciats pels neogramàtics. La geolingüística va substituir la dialectologia: Gilliéron, professor de Barnils, Griera i Jud, influeix també en Alcover, i Jakob Jud, al seu torn, és mestre de Coromines. Meyer-Lübke i Schädel s'ocupen del català. *El Dictionnaire général de la langue française* de Darmesteter, Hatzfel i Thomas serà molt tingut en compte per Fabra per al DGLC i al mateix interès pel lèxic se situa la *Lletra de convit* de Mn. Alcover. Fabra i altres pioners de la lingüística catalana reben la influència de Jespersen en fonètica descriptiva, de Menéndez Pidal en gramàtica històrica (que a través de Tomás Navarro Tomás influirà en Moll i Sanchis Guarnier) i de Rousselot en fonètica experimental. L'interès per la llengua oral i l'ensenyament de les llengües que s'hi basen porten a la promulgació de l'AFI per Paul Passy, a proposta de Jespersen, autors que Fabra coneixia, com devia conèixer Henry Sweet i Daniel Jones; aquest, deixeble de Sweet. Sobretot des de 1912, la influència de fonetistes i gramàtics forans hi és evident, encara que a les seves obres, tret de la *Gramàtica francesa* de 1919, no hi hagi referències bibliogràfiques.

També les iniciatives autòctones són presentades en una successió centrada en moments representatius. Assenyala l'aparició del primer romanista català, Milà i Fontanals, que establí precedents recollits posteriorment: els accents greu i agut o la divisió de la llengua en oriental i occidental. Tomàs Forteza i Josep Nebot, des de les Illes i el País Valencià, són altres aportacions vuitcentistes que cobreixen el territori lingüístic. La campanya de «L'Avenç» vol alliberar el català de la influència castellana i convertir-lo en llengua de cultura, a partir de la varietat nord-oriental. Al seu torn, des d'Europa, sorgeixen estudis sobre el català.

A les dues primeres dècades del s. XX, Prat de la Riba, *La Veu* i Eugeni d'Ors són el tríode politicocultural imbatible. Alcover, Fabra i Schädel, en el triangle Palma-Bilbao-Halle, amb baricentre barceloní, en seran el contrapunt lingüístic. Al Primer Congrés Internacional de la Llengua Ca-

talana (1906), on Fabra només va participar amb una comunicació, també hi intervingué Josep M. Arteaga, membre de l'AFI, i Fabra li sotmetria la revisió del capítol de Fonètica de la *Gramàtica* de 1912. És una gramàtica descriptiva molt rellevant, que mostra l'enfocament progressivament neogramàtic i estructuralista de Fabra i l'interès per la fonètica en una època en què no hi havia enregistraments ni facilitats d'estudi.

Els projectes de promoció lingüística són aliens als marcs institucionals (1901-1912); més tard (1913-1925) són canalitzats des de la Diputació de Barcelona i des de la Mancomunitat de Catalunya, i es creen les Oficines Lexicogràfiques i la càtedra de Llengua Catalana, sota la responsabilitat de Fabra. Amb l'Institut d'Estudis Catalans, creat el 1907, neix la lingüística institucionalitzada, sobretot a partir de 1911. La recuperació de Fabra i la promoció i formació de joves investigadors, «els pensionats de filologia», són també accions de política cultural.

Amb el *DCVB* d'Alcover-Moll tenim el primer gran corpus fònic —i no sols fònic— de la llengua, ampliable i millorable, però no superat per l'abast de dades. Per al *Diccionari general de la llengua catalana*, de Fabra, Julià assenyala explícitament les fonts catalanes i foranes següents: el *Diccionari Aguiló*, el *Diccionario de la Real Academia Española*, el *Webster's International Dictionary of the English Language* i el *Dictionnaire général de la langue française* de Darmesteter, Hatzfeld i Thomas. Previst com un diccionari provisional, ha arribat a la 32a edició.

Pere Barnils, introductor de la logopèdia experimental catalana; Alexandre Galí, el Fabra de la renovació docent, i Delfí Dalmau són els altres capdavaners i innovadors en la didàctica de la llengua que Julià ens presenta en aquesta etapa.

Finalment, ens parla de la represa de l'IEC, després de l'experiència de la guerra, i l'exili, que tanmateix afavorí la correspondència dels principals protagonistes de la llengua: la de Coromines amb Fabra, amb Moll, amb Riba i amb Sales, ha estat publicada per la Fundació Pere Coromines.

Fabra no va deixar les seves activitats des de fora durant la postguerra: una gramàtica en francès, una altra per als exiliats i, sobretot, la preparació de la que seria gramàtica pòstuma. Coromines, Francesc de B. i Aina Moll, Carles Salvador, Sanchis Guarner van consolidant un corpus de gramàtica històrica, de gramàtiques i manuals per a diversos territoris i registres dintre la unitat de la llengua, fins a culminar en el VII Congrés Internacional de Lingüística Romànica de Barcelona de 1953, símptoma evident de la represa dels estudis lingüístics a Catalunya i porta d'altres empreses normalitzadores.

Una taula a la pàgina 120 ens permet resseguir l'eclosió noucentista i la tasca de la Secció Filològica de l'IEC, les activitats i les publicacions de Mn. A. M. Alcover i Pompeu Fabra, de Pere Barnils, de les Oficines Lexicogràfiques o el Programa de codificació de la llengua catalana. Julià-Muné remata el treball amb una cronologia (p. 132-141) de cent anys (1868-1968), que contempla, però, dates anteriors i posteriors, on esquematitza, en columnes paral·leles, els fets historicoculturals, els lingüístics i l'obra fabriana, segons les etapes que ens havia desenvolupat en el cos del seu treball, i hi afegeix una àmplia bibliografia. (p. 142-152).

Després d'aquestes introduccions, passem a les gramàtiques de 1891, 1898 i 1912, objecte d'aquest primer volum. Hi ha una breu nota dels directors de les obres sobre el respecte als accents originals dels títols i a la localització de les errades observades i, a continuació, Sebastià Bonet, estudiós de les obres de Fabra i del fabrisme ja en estudis anteriors, s'encarrega de fer una caracterització general de les principals gramàtiques de Fabra i de descriure amb més detall les tres que s'editen en aquest primer volum (p. 159-204). Agafa el terme gramàtica en sentit ampli, i en considera sis: *Ensayo de gramàtica del catalán moderno* no és un estudi prescriptiu, sinó que aborda l'estudi descriptiu de la llengua parlada al seu abast, esporgada de castellanismes. La *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* mostra una formació més àmplia com a lingüista, amb metodologia d'orientació neogramàtica i una codificació ortogràfica prou coherent, gràcies a la campanya de «L'Avenç». La *Gramàtica de la llengua catalana* de 1912 té una sòlida base descriptiva amb una proposta de codificació molt ben raonada. S'hi troba una descripció diacrònica i sincrònica i, en aquesta, té en compte elements diatòpics. Conté els fonaments de la gramàtica de l'Institut i consolida les grans

síntesis de la romanística de signe neogramàtic, concretament de la gramàtica de Meyer-Lübke. La part de sintaxi és la més innovadora. La *Gramàtica catalana* de 1918 pressuposa en el lector una formació gramatical bàsica però no especialitzada, que disposa d'una sèrie de paradigmes i d'una guia normativa ordenada. Amb un cert grau de polimorfisme, oberta al diàleg, buscava una ratificació social que en garantís la viabilitat amb una concepció oberta i no dogmàtica de la formulació, que va integrar algunes modificacions a la 5a (1930) i 7a (1933) edicions. El conjunt de les *Converses filològiques*, el «corpus més important de doctrina sobre el català modern» (Solà), es pot equiparar a les gramàtiques fonamentals. La *Gramàtica catalana* de 1956 es distingeix per la descripció gramatical, organitzada segons un principi coherent d'estructuració sintàctica: Grup nominal, Verb, Complements del verb. Els grups verbals constitueixen les quatre parts centrals del llibre. Hi observa menys rigor. «Si la *Gramàtica* de 1912 s'ha de considerar com un tractat modèlic dins la tradició de la romanística neogramàtica del segle XIX, la *Gramàtica* de 1956 es pot prendre com el resultat d'un coneixement aprofundit dels principis de l'estructuralisme del segle XX» (p. 163). Fa algunes observacions sobre terminologia gramatical i conceptes fabrians: des de l'inici agrupa adjectius i noms i fa anar els adjectius determinatius amb els pronoms i l'article, aquest limitat sobretot al definit; no considera la interjecció com una part de l'oració, o de la *proposició*, com prefereix anomenar-la en estudiar-ne les diverses classes. *Grup* per al sintagma nominal o adjectival, *membres* de la proposició, tendència a usar *circumstancial* a seques, i el concepte de complement indirecte no limitat als datius, són altres característiques de la gramàtica pòstuma que Bonet subratlla.

Ensayo de gramática del catalán moderno (1891)

Aquesta és l'obra, revisada a fons, d'un veritable lingüista, escrita quan Fabra només tenia 15 o 16 anys, on es proposa estudiar el català «modern», que per a ell és el central, parlat, i no l'acadèmic de la tradició de Bofarull i Blanch. Usa el castellà «assimilant la condició diglòssica dels catalans a la dels aprenents d'una llengua estrangera» (p. 168) i també per evitar una opció ortogràfica massa marcada abans que no estigués més normalitzada.

L'obra s'estructura en dues parts. La primera conté la descripció del «català modern» que consta d'un capítol de pronunciació (fonètica), on es refereix als sons o fonemes com si es tractés de lletres, com era corrent, seguit de 8 capítols de morfologia amb alguns desenvolupaments de sintaxi i on, per exemple, dedica un capítol a les «partícules» *en* i *hi*. La segona part pren en consideració el català acadèmic, marcant-hi distàncies, en una anàlisi molt útil per a conèixer les diverses opcions morfològiques i els diversos sistemes ortogràfics existents. Bonet assenyalava els punts innovadors que trenquen amb el «català acadèmic»: a) Prioritza l'article reforçat: *el, els* sobre *lo, los*. b) També usa les formes reforçades dels pronoms febles, i sistematitza apòstrofs i guionets amb les formes verbals enclítiques, per evitar amfibologies. c) En la conjugació del verb regular, generalitza l'element incoatiu *eix*; hi estén la desinència *-o* de la 1a p. sing. ind. pres.; usa les desinències *-em, -eu* en ind. pres.; *-i, -em, -eu, -im, -iu* en el subj. pres, i en els subjuntius imperfets, les desinències *-és, -essis, -is, -issis*. d) Accepta el doble plural en *-s*, i en *-os*. e) En els possessius bandreja *meua, mia*, i anàlogues d'altres persones, prioritza *nostro* sobre *nostre*, etc. i es declara poc amic de *llur*. f) Equivalència d'*aquest/aqueix*, aquest últim poc usat (en català oriental, s'entén). g) La perifrasa *el... del qual* en comptes de l'aberrant *qual*, pretesa traducció del *cuyo* castellà. h) Accepta la velar d'infiniutius i gerundis del tipus *capiguer*; infinitius amb *-e* àtona no seguida de *-r*, com *coneixe, creixe*, que més tard rebutjarà, en afegir unes altres exigències a l'empirisme inicial. i) Accepta les variants de les preposicions febles: *a, an, ane* (enfrent de *a, a n', á n' á*); *am amb, ambe* (enfrent de *ab*), i *per* (tant *per por* com *per para* castellans i rebutjant *pera*).

Bonet troba en aquesta obra temes reiteradament tractats posteriorment i sovint problemàtics: el *lo* neutre; el passat perifràstic sobre el simple com a forma parlada; la pronominalització de *el, la, els*,

les; la concordança del participi; la negació composta amb «no... pas»; la sintaxi dels mots «cap», «dingú» (sic), «res...»; a per traduir *en* en locatives, i el valor consecutiu i no causal de «doncs».

Contribució a la gramàtica de la llengua catalana (1898)

S'hi nota un aprofundiment de la formació amb la presència dels clàssics del comparatisme, Grimm, Bopp, Diez, Meyer-Lübke. És injust que els fabristes l'hagin considerada obra de poca importància, perquè almenys els capítols II i III són fites crucials de la història de la gramaticalització catalana. És notable l'ús que Fabra fa de l'asterisc per a indicar formes inacceptables. Al primer capítol hi ha una exposició molt clara de l'estat de la qüestió ortogràfica a fi de segle XIX, si bé no està resolta la grafia de la *l* palatal ni de la *l* doble. El capítol II té propostes morfològicootogràfiques molt sòlides, base de l'ordenació normativa definitiva. Hi ha una precisió descriptiva que fa notar, per exemple, en fonètica sincrònica, la pèrdua d'accent del radical en presència del sufix derivatiu i els tipus de modificacions sofertes pels radicals. En fonètica diacrònica, la formació dels dos tipus d'adjectius catalans a partir dels tres tipus d'adjectius llatins. Fabra hi defensa la grafia de plural *-es* dels noms en *-a*; tracta l'ortografia de *b/v*, i avança cap a l'ortografia de les oclusives finals, per posar alguns exemples representatius subratllats per Bonet. El capítol III «Conjugació», molt superior al corresponent de l'*Ensayo*, consta de dues parts, una anàlisi completa dels temps verbals en funció d'afinitats estructurals en el radical i les terminacions i una exposició dels paradigmes, tant els regulars com de nombrosos verbs irregulars, i un resum de formes que considerava dolentes però que s'acceptaven des d'altres opcions. Defensa el dialecte central amb arguments històrics i tenint en compte, en certa mesura, les varietats sincròniques: del mallorquí o variants respectables. Tracta els radicals velaritzats, les alternances de *a/e*, *o/u* en els radicals de diferents verbs, fixa grafies i sistematitza alternances, com la de *p/b* (*cap* i no *cab*). El c. IV «Complements àtons i article definit» defensa l'ordenació de «L'Avenç» amb matisos. Bonet se centra detalladament en el primer paràgraf perquè és model quintaessenciat de la mena d'exposició utilitzada en tot el llibre, en la mesura que enfoca el seu objecte en quatre parts en què, a) dóna el paradigma de les quatre formes: plenes, elidides, reduïdes (aquestes comprenen les reduïdes i les reforçades); b) dóna compte de les diferències ortogràfiques entre «L'Avenç» i l'opció més general o comuna; c) en el camp de la morfofonètica diacrònica, fa descripció científica detallada, a partir de les formes plenes del llatí, del medieval, amb formes plenes i reduïdes i el català modern amb tendència a la substitució de les formes plenes per les reduïdes i la conversió d'aquestes en reforçades, i d) discuteix teòricament els punts més o menys conflictius de l'ordenació proposada, en el sentit de defensar «L'Avenç» però amb matisos importants. L'apèndix al c. IV concentra qüestions de sintaxi de l'època. A més de les tractades a l'*Ensayo*, evita *a + C.D.* o accepta el relatiu *que* amb valor de subjecte, que s'atribuïa a influència del castellà.

Gramàtica de la llengua catalana (1912)

Bonet recorda el judici d'il·lustres estudiosos de Fabra que la qualifiquen com «el principal tractat gramatical escrit per Fabra i segurament la gramàtica catalana més important publicada al segle XX», com «una rigorosa descripció sincrònica», i com el «precedent més immediat i madur del procés científic que mena a la definitiva fixació de les *Normes*» (p. 182). Està dividida en quatre parts, segons el model dels tractats comparatistes (hi ha comparacions constants amb el castellà, però també amb el francès, l'italià i l'anglès) i neogramàtics: fonètica, morfologia, sintaxi i formació de paraules. És l'instrument de fixació del català literari modern i conté quatre nivells de descripció: medieval / modern, oriental / resta de dialectes. La tria tipogràfica, amb tipus de lletra més grossa per a les solucions «normals», és a dir normatives, manifesta la voluntat didàctica de l'obra.

La descripció fonètica del català és la més completa en un manual fabrià. Consta de sis capítols que tracten de la pronúncia dels fonemes vocàlics i consonàntics, diftongs i altres casos de vocals contingües, grups consonàntics, enllaços entre mots, i dos capítols sobre correspondències de les vocals i les consonants catalanes amb les castellaneres respectives (Fabra inclou l'exposició diacrònica dels contrastos vocàlics a l'apèndix III, just abans de l'índex alfabètic).

Els capítols de Morfologia es basen molt en la *Contribució* i tenen un caràcter poc problemàtic, en considerar que la morfologia, oriental i descastellanitzada, era assumida pels escriptors (del Principat). Hi trobem tres capítols sobre morfologia verbal regular: sobre les desinències dels temps, els radicals velaritzats, els verbs purs i incoatius de la 3a conjugació i els infinitius forts i débils de la 2a conjugació. Un altre capítol tracta dels verbs irregulars, amb ampliació del repertori consignat en un apèndix amb 224 verbs. Segueixen dos capítols sobre morfologia nominal i un sobre morfologia dels pronoms i determinants: pronoms febles i article. «Cal dir que en aquest cas no es pot parlar d'antecedents directes de la codificació normativa definitiva, ja que les prescripcions d'aquesta van anar molt lligades a unes decisions ortogràfiques que no havien estat preses ni el 1898 ni el 1912» (p. 186).

En Sintaxi no era fàcil decidir quines eren les solucions «normals». Les solucions medievals eren sovint pur arcaisme i, respecte al castellà, calia prestar atenció als fenòmens de «sintaxi diferencial» i no entretenir-se en les regles comunes. Les aportacions de Fabra i el fabrisme són limitades i elementals (tret d'algunes *Converses* i la *Gramàtica* pòstuma). Bonet exposa el contingut dels set capítols: a) Un sobre la sintaxi del verb; els temps compostos i la seva auxiliaritat, concordança del participi, ús del passat perifràstic, i significació i ús dels temps, amb caràcter diferencial. b) Sobre els usos dels determinants: article i pronoms, com a complement del darrer capítol de morfologia que en donava el repertori. c) Un capítol sobre el complement del verb i sobre els predicatius: *a + C.D.*, *ne* com a representant del nucli d'un grup nominal indeterminat, casos de combinacions pronominals amb datiu, ús de pronoms febles representants de predicatiu. d) La determinació circumstancial, en clara oposició terminològica amb l'anterior; *per* i *per a*; *a +* locatives. e) La subordinació clausal: hi tracta els relatius comparats amb el castellà, si bé no en fixarà l'ús fins a les 5a i 7a edicions de la *Gramàtica* de 1918); el canvi i caiguda de preposicions, i l'omissió indeguda de *que*. f) Un capítol sobre les conjuncions, amb diverses observacions sobre el seu ús. g) Un sobre la negació, sobretot usos de *no* i de *pas* i de mots no assertius *cap*, *ningú*, *res*, *enlloc*, *mai*, *gens*, que ja havien estat objecte d'una primerenca atenció a l'*Ensayo*.

La part de Formació de paraules, no tractada abans en les obres de Fabra, juntament amb l'extens vocabulari català-castellà i castellà-català, iniciava la seva importantíssima tasca de lexicògraf. Consta també de set capítols, als quals cal afegir l'apèndix II, que dedica un llarg paràgraf als canvis fonètics associats a la sufixació i un altre de més breu als pseudoderivats. En descriu el contingut: a) Un capítol sobre la formació del femení i sobre el gènere dels substantius, tractat en aquesta part de la gramàtica perquè considera que el morfema de gènere és derivatiu i no flexional. b) Cinc capítols sobre la derivació: tres sobre derivats nominals, un de derivats adjectivals i un de derivats verbals. c) Un capítol dedicat a la composició, on inclou diversos casos de prefixació a més dels casos de juxtaposició de lexemes del tipus substantiu+adjectiu, verb+substantiu, substantiu+substantiu, etc.

Fabra inclou una antologia de 14 autors catalans moderns i 11 de medievals, en vers i en prosa, amb la intenció de presentar un nucli representatiu i no castellanitzat. (No hi falten balears i valencians, i hi ha notes lingüístiques, amb una estructura que marcarà molts reculls de lectura del postfabrisme). El Vocabulari és un diccionari molt considerable de 110 pàgines a dues columnes, amb mots catalans i castellans, aquests en cursiva i només si no n'hi ha la traducció en els mots catalans pròxims. Dóna la referència d'on apareixen a la Gramàtica, hi inclou els mots difícils de l'antologia i, en donar les solucions catalanes, impulsa la descastellanització.

L'índex alfabètic, amb determinants, preposicions, conjuncions, adverbis, tractats a la part de sintaxi, en principi no recollits al Vocabulari, s'ha de veure relacionat amb la sintaxi i com una ampliació del vocabulari, especialitzat en mots gramaticals. Com que hi consten grafies i fonemes i

aclariments de pronúncia de vocals, també es relaciona amb la part de fonètica. Aquí, com a la resta de l'obra, es manifesta la condensació d'una informació amplíssima, amb la concisió típica de Fabra i del seu estil.

El treball de Bonet es tanca amb una bibliografia i tres apèndixs. El I és una fe d'errates, tant les assenyalades per Fabra, en nombre de 6, 8 i 50 per a les successives gramàtiques, com les detectades per Bonet o els seus col·laboradors: 39, 14 i 139 respectivament. En el II fa observacions sobre fonètica vocàlica a la *Gramàtica* de 1912 en casos discutibles, però que no es poden considerar faltes perquè són assumides com a representatives per Fabra. En el III hi ha observacions diverses sobre qüestions de detall de les tres gramàtiques.

La descripció de Bonet per a cada una d'aquestes tres obres de Fabra me n'estalvia l'anàlisi del conjunt. Tanmateix és interessant repassar-les i constatar l'esperit descriptiu de Fabra, tant de la fonètica, dels usos lèxics i dels fenòmens de fonètica sintàctica, com de les teories gramaticals de Ballot, Bofarull, la Real Academia de Buenas Letras, etc., o les vacil·lacions i avenços en la formulació d'una teoria normativa definitiva. Des de la perspectiva actual, amb la llengua fixada i amb tornades a certs aspectes de l'obra fabriana, no ens podem estar d'insistir en alguns detalls i d'entretreure'ns en exemples que ens han cridat l'atenció en repassar les obres de Fabra.

A l'*Ensayo* hi constatem l'ús de les formes *eleganta, innocenta* (p. 227), *aquet* (297), *aquestos* (234), la pèrdua de l'*a-* dels demostratius després de *per*: «*per quet pont, per quells camins*» (234), *bastanta, totas, dugas/duas* (235, 238). Aborda el problema del *lo* neutre (231) o la limitació dels possessius àtons als noms de parentesc (234). La sensibilitat per les equivalències es mostra quan assenyalava la doble traducció del *quin* català: *qué i cual* (235). Els adjectius *prou* i *força* poden deixar-se invariables (235). L'apostrofació o els guionets no estan encara fixats: *m'el, t'el* (239) i, també en obres posteriors, n'hi haurà més abundància que al final de la seva teorització. Accepta *n'hi* per *li'n* (243, 293), *l'hi* per *la hi* (243). Constata l'ús popular en certs dialectes de *mirà'm, portà'm*. Remarca el mal ús de *vostè*, en frases com *Vindrà vostè?*, on caldria suprimir-lo en català (244). Té preferència per *faci*, però constata l'ús de *fagi* (275); per *poder*, però no ignora *puguer* (276). El passat perifràstic és el normal en la llengua parlada (279). El tancament de *he* en *hi* i fins i tot en *hay*: *l'hi/hay vista* (280, 283), *n'hi comprat* (294) és també freqüent. Detecta la caiguda del *no* davant del verb, si no es tracta d'hipotètiques (290). O ens crida l'atenció l'ús invariable de *tot*, adverbial, tret de quan va seguit de femení començat en consonant: *tot admirada*, però *tota coberta de pols* (288), o que iguali *per i per a*, sobre els quals veurem evolució en les obres successives fins a esbossar-ne la casuística a la *Gramàtica* de 1912.

A la *Contribució* comprovem la seva aguda percepció de la fonètica i de l'ortografia: l'accent tònic determina la vocal en posició àtona, i així *braç* determina la *a* de *bracet* (339); pronunciació de la *o* de *plourà*, amb *e* neutra i no [pluu'ra] (340); la condemna de les rimes entre *é/è* i *ó/ò* (340); la formació de síl·labes en els mots *vei-nat, trai-dor* (341), *ex-plo-sió, a-ria, con-ti-nua* (341); o la velocitat, com a causa de l'elisió de l'article davant *i, u* —i també *o*: *la orella* (343)—, àtones, però que aconsella no fer en l'escriptura. Ja fa anar les *c* amb la *ç* i les *s* amb la *s/ss*, combatent *vèncer* però *vensut* (349). I estableix els plurals en *-es/en* de noms i verbs (362, 379). Pel que fa al verb, distingeix els en *-re/-er* de la segona conjugació (376), unifica *-p, -t, -c* en les terminacions verbals (382) i justifica la terminació *-i* del subjuntiu (387). Hi ha combinacions de pronoms febles que encara generen dubtes avui: «Actualment no s diu mai *li ho*, sinó *li (l'hi?)*» (però *li ho* li sembla preferible); «*els-hi* per *els ho* és clarament inadmissible» (429). Només n'espigolo algunes mostres.

Després de defensar el català com a llengua, contra els que encara el titllen de dialecte, la *Gramàtica* de 1912 tracta nous temes. Batalla encara amb la representació de la *l* geminada. Justifica l'accentuació, aguda o greu, en les síl·labes tòniques dels verbs (527), dóna les variants dialectals dels verbs, o estableix les freqüències de les formes múltiples (586).

Un aspecte que m'interessa destacar és el coneixement del castellà que mostra també en la seva obra i que li fa trobar traduccions ajustades per a diverses expressions. Hi ha constants comparacions: als capítols V i VI tracten de les correspondències entre les dues llengües; assumeix el «laïsmo»

del castellà: «La escribí una carta», i remarca que en català «la» és complement directe i «li», complement indirecte; l'infinitiu castellà és traduït per gerundi, o el gerundi per infinitiu, segons els casos (662). O dóna precises equivalències: *a bell ull: a bulto, a coll: a cuestras, a les palpentes: a tientas, de franc: de balde* (659-662). En fi, només voldria deixar palès l'interès d'unes obres primerenques de Fabra, que conserven encara tants suggeriments.

L'edició d'aquest primer volum és acuradíssima. Només cal lamentar un parell d'errors materials en la reproducció de la *Gramática de la lengua catalana*, dels quals caldria advertir, i que fora útil esmenar ben aviat: a la pàgina 458, hi ha reproduïda la pàgina 16, repetida en el lloc corresponent, en comptes de la xvi, segons la numeració que correspondria al pròleg de l'edició facsímil, i que ha quedat així suprimida. I manca la pàgina 713, que repeteix la 712. Però els follets de la impremta no poden enterbolir el goig de l'edició del primer volum de les obres de Fabra, tan digna del merescut homenatge al Mestre.

Joaquim MALLAFRÈ
Universitat Rovira i Virgili
Institut d'Estudis Catalans